

Д І К І Г О Л У Б И.

ОПОВІДАНЄ

Марсея Прева.

I.

В наших сторонах на полудневім заході два рази до року перелітають дикі голуби великими стадами. Сі гарні голуби бувають сині, білі, чорні і зеленаві, мають рожеві дзьоби, рожеві ноги, довгі шиї, і літають стадами, коли заносить ся на осінь; тоді і лови на них найліпше. Але великі стада злітають на лісн нашого краю і під кінець зими, в сю дивну пору, коли земля немов збирає сили, щобн відновити ся. Сон у рослинах ще дрімає; але ось небавом і підійме ся він і з бруньок вискочить листє. Жито, овес мріють ще тільки, як ясна імла, що вкриває поля. Вавельник і звичайна конюшина помалу грубшають і зеленим ковром застеляють долини. Коротко обята винна лоза сторчить з землі, як дитячий кулак. Лише ліс, що не знає ніякої зими, все зеленіє та збирає ялиці новим чатннем, а коркові дуби темним листєм. А жовті дроки мов золотом дощем носніують береги доріг.

На дикого голуба, коли він летить помалу і спочиває довго, стрільцєви не велика штука стріляти. Але справді інтересні лови з сіткою. Ставлять її у якійсь самотній і ясній прогалині; при помочи шнурів, що тягнуть ся геть подальше у корчі, можна сітку скоро підняти і здо-

вити нерозумне стадо птахів, що сіло їсти зерно. Привчені дикі голуби, з обтягненими крилами і звязаними ногами, при-
 кликують тих, що перелітають; пнишим виколоють очі
 і садовлять їх на близькі дерева на пастки. Стрілець
 потягне за шнурок, пастка подасть в низ, а осліплений
 голуб стріпає крилами...

Тоді — казав мені Цезар Пудена, що мені поясняв
 єї способи ловів — тоді ті голуби, що летять горою, ка-
 жуть до себе: „Чув! Ану подивись-но ти на тих, як вони
 тріпочуть крилами і жеруть добре зерно. Може-б ми при-
 єли та відвідали їх?“ І вони приєдають.

Кілько то хмарних та слітних понолуднів, або на пів-
 нічно-східнім вітрі, що сам легкий, але пекучий, за одним
 махом осушує небо, змште зливою — кілька то понолуднів
 у пості просидів я так з Цезаром у буді з прутя, де можна
 стрільцям сховати ся! Діло в тім, щоби дикі голуби сво-
 їми шестрим чорними очима нічого не примітили і своїм
 добрим слухом нічого не зачули. Ті полохливі птахи,
 з виду такі похожі на домашніх голубів, зараз утікають,
 коли де побачать чоловіка, або зачують шелест. В буді
 треба шепотіти. Коли хто надходить до буди, то свисте
 вже здалека. Коли єму відновідать свистом, то він стає.
 Свист значить: не підходи, диких голубів видно. Коли-ж
 з буди відізве ся повільний оклик: ааа-у-у!, то можна
 прийти...

II.

Цезар Пудена то син наших степів, малий ростом,
 худий, без заросту, з правильними і острим чертами,
 білими зубами і дійсно гарними чорними очима. Хто-б єго
 не знав, то в віку єго міг би помилити ся й на двацять
 літ; він сам каже, що єму вже пиятьдесять літ, хоч певно
 того він не знає. Уродив ся він в Лянд, в с. Крієр, одній місце-
 вості при старій римській воєнній дорозі, що її звуть
 Ternaèze, тенарийською. Про нього було відомо, що він
 замолоду був льокаєм в одного шляхтича в єї околиці,
 що маючи двацять літ пішов до війська і перебув війну
 каноніром другої класи. По замиреню не вернув ся у свої

рідні степи, лише вступив у службу „на півночі“, як він каже, се-б то в околиці Парижа. Жив тут десять літ пса-рем в одного великого пана з космополітичних фінансових кругів. Тут він очевидно заощадив собі троха грошей і вкінці вернув ся в рідний край, купив собі domeк коло Со і осів. Тут і жє тепер нежонатим і на самоті. Довкола свого домку має на день роботи поля, се-б то стілько, кілько можна з'орати парюю волів за один день. На тім поли садить троха винної лози, троха капусти, картофель і багато часнику. Але в пору, коли перелітають дикі голуби, він виходить із свого города і пятайцять годин на добу нересиджує у буді, на ловецькім рейоні в самій середній ліса, нанятим за чотири франки річно.

Цезар Пудена то незвичайний собі Гасконець: він пересаджений і наново посаджений Гасконець. Гасконського наголоу у него мало, говору добре не знає. Тому що він знає добре жите дідичів у департаменті Сени і Оазн, то на пишноту малнх сільських панків дивить ся троха з горн. „На півночі“ набрав ся він налогу, незвичайного тут, як і в кожній околиці, де є виноградники: він запиває ся. Але проте він як стрілець не втратив ні своїх бистрих очей, ні свого делікатного слуху. Ходить просто, якби все ще мав на собі червону ліберію. Лише коли випє, він, що по тверезому є мовчазний і троха сумовитий, стає сердечним і балакливим. Тоді починає він оповідати, в похмілю від старої горівки з Армяняк. Кожда чарка, що він випив при мені, подавала мені частину історії его авантурничого жити і кидала троха сьвітла на его правдиву вдачу. Коли-ж легке похмілє минеть ся, він знов замикає себе і каже: „Треба вам сказати, що все те, що я вам вчєра оповідав, то історії, які я чув на півночі, бляга, як кажуть Парнжане...“

Бідний Цезар! Він сам себе кривдить, коли закидує собі неправду. Правдивий Цезар, такий, якого я пізнав при помочи чарок Армяняку, ліншій, ніж тверезий.

III.

— Одно слово, Цезаре, чому ви так несподівано покинули батьківщину, коли вам було двайцять літ?

— Е, пане, молодий був я ще. Була охота, світ побачити, на війну піти...

— На війну! Адже й кілька літ перед тим ви могли бути піти! Ви-ж добре знали! Ну, а чому ви так довго не вертали ся до дому?

Він не каже нічого; але я бачу, що єго щось мусить говорити. Сидимо в буді, один коло одного, з'ївши перше в єго хаті в Со добрий обід з бюзетським вином і чудовим Арманьком. Ранок був слітний; тепер дощ уняв ся, небо мов з матового шкла, з дерев від легкого подуву північно-східного вітру капає вода. Прегарна погода для стрільця, коли-б тільки вітер не змінив ся. Цезар саме в міру запаморочений, має охоту балакати. Але про сей від'їзд з рідного краю він не радо балакає — се велика правда в єго життю.

— Чуйте, Цезаре! Адже мені можете оповісти! Я-ж тут нікого не знаю, тільки вас.

— Правду кажете.

А по хвилі:

— Коли така погода буде зо дві години, а дощ не стане знов надати, і вітер не оберне ся на північ, то нині будем мати гарні лови.

Пізнійше:

— Бо то бачите, пане, і се, що я покинув то місце, і се, що я почав запивати ся, все те склало ся з таких важних причин, що я й тепер, згадавши ті часи, нераз питаю себе, чи то припадково не спило ся мені. Але має жити одного гарного дня, а радше одної гарної ночі, розбило ся на двоє, і я немов збудив ся иньшим чоловіком. Я кажу се вам, бо ви не селянин, як всі тутешні люде. Ті мене висьміяли-б. Сказали би, що я вив ся. Але тоді, як се стало ся, я ще не тикав і чарки Арманьку, і в неділю ні... Отже — чотирнайцять літ було мені, як я став на службу в пана Бюльоза — нема з чим крити ся, можна єго назвати, сего бідного пана. Пятнайцять літ уже,

як его нема в живих, а тепер і нема нікого, хто так звав ся-б. Его донька замужна в департаменті Жер, в околиці Міранд... Друга его жінка померла тому два роки. Її замок Бурдіно продали. Адже ви знаєте Бурдіно! Поверховий дім з двома чотирикутними вежами і з терасою при тенарійській дорозі, зараз за Крісер!

В замку Бурдіно за моїх часів жили: пан Бюгльоз, вдовець по першій жінці; панна Павля, котрій саме тоді скінчило ся п'ятнацять літ; одно подружжя: Петро і Марія, він фірман а вона кухарка, і я; — мене ласкавий пан прийняв головно до ловів. Стрілець був не-абс-який — сей пан Бюгльоз! Польованя з нагінкою та з гінчими несами він не любив, хоч, як на те прийшло, і сам не пошдавав ся. За те лови на диких голубів — були ему найліпше до смаку. До дикого голуба, пане, коли ним занятися, то можна так привикнути, як до п'ятики. Я знав тут людей, що свої посади через те потратили, що нічого й не робили, все своє господарство з вітром пустили, щоби тільки полювати. Правдава пристрасть — от що! Але треба признати, що се гарне полюванє, красивого і нема...

Пан Бюгльоз міг собі дозволити такі лови. Виноградники, живиця, коркові дуби, все давало деякий дохід. Він мав до двайцять тисяч франків доходу... На півночі пан з такими доходами був би крайнім бідаком. Але в наших сторонах се вже найбільший богач, хто такий дохід має. Правда, пане?

— Правда, Цезаре!

— А я вам і запрягну ся, що в Бурдіно так добре жили. Богаті Парижане думають, що вони вже Бог зна як по панськи їдять, коли їм їх великий злодій і разом кухар подасть обід, здобаний раз два за годину, і до того вино Бордо, що его курили в Берсі. Вже я волю наші сторони, де дома годують баранів, де волове мясо мусить двайцять чотирь годин лежати в бразі з Арманяку в кухні під попелом, під доглядом господині. Пан Бюгльоз був би ніколи і не ринув ягняти, не плеканого двома віціями, щоби було товстїше.

Цезар задумав ся на хвилю над тим колишнім, розкішним житєм, а потім без ніякого переходу говорив далше:

— Панна Павля була собі дівчина як золото, як селяне кажуть. Дуже делікатна і висока, а біла така, що такої тепер тут і не найдеш. Її біле волосся було так м'яке м'яке та кучеряве, як пух, а груди мала легко заокруглені, — зовсім так, як у дикого голуба. А як вона любила наші степи! Чи погода, чи дощ, чи вітер, все була на степі; хоч сама яка делікатна, а не бояла ся нічого. Мені здасть ся, що книжок, фортепяну і всіх дівочих розривок вона не любила. Чого-ж ви хочете, мати відумерла її ще цілком маленькою. Виховали її пан і слуги... Он що!

Але горда була вона при тім всім. Якби був чоловік її заціпив, то мабуть зараз роздерла би єго. А як вона казала ся, коли що не діяло ся по її волі! Кілько то кулаків дістав я від неї між очі, правду вам кажу, як мене тут бачите, а кілько разів оперезала мене по литках або по плечах своєю іспанською тростиною з срібною головою, коли я зараз не послужив їй, в чім треба! Ба, але я був рад, коли вона мене била. Вона-ж таки не могла без мене обійти ся. Цезара і сюди треба і туди! „Цезаре, принеси мені гніздо!“ „Цезаре, возьми рожен і вбий щура у моїй комнаті!“ „Цезаре, завяжи мені стяжки на черевиках!“ „Цезаре, ось сидять дикі голуби, потягни за шнурок! Скорше, ти, худобо!...“ Бо й вона любила полювати, моя молода нані. Цілими днями, пане, просиджував я так коло неї, зачавівшись на диких голубів — так як ми тепер коло себе сидимо. Вона вміла їх зваблювати так, як ніхто иньший. Удавала їх крик дуже добре, сей крик, знаєте, коли голуби несуть ся. Бру-у-у-ру!... Так се вдавала, що птахи вилазили з різних закутків ліса і слухали. Ніхто так не потрафив, як вона. Сама знала той спосіб, і більше ніхто.

Цезар замовк... Здалека дійшов до нас шелест крил на слітнім повітрію.

— Стадо — воркнув Цезар. — Може випустити наших голубів на приману?

Голуби, що мають приваблювати иньших, то дикі голуби з обтятими крилами і стрілець випускає їх малими ходами поміж галузем на те місце, де лежить сітка з зерном.

— Ще ні!... Вони ще далеко... От коби то я вмів так кликати їх, як панна Павля!... Але так ніхто не вдасть, як вона.

Шелест крил затихав, віддалював ся і вкінці замовк. Ми слухали ще кілька хвиль. Вітер шумів у верхах ялиць. Цезар оповідав далі:

— Тих ність літ, що я пережив на замку Бурдіно, то був найкрасніший час у моїм життю. Подумайте лише: ціліський день молода панночка коло мене, а гарна така, що я такої на півночі ніколи й не бачив, — і вона поводи́ла ся зі мною, як з братом... Еге, пане, як із своїм братом. Раз скалічив я собі ногу серпом; і вона сама ходила коло мене там у моїй комнаті на горниці; приходила, розв'язувала перев'язки, мила рану і зав'язувала. Не треба й казати, за те був би я за нею і в огонь скочив. „Цезаре — сказала вона мені — я люблю тільки свого батька, юви на диких голубів і тебе!“ Вона не хотіла виходити замуж. Насмівала ся зі всіх панничів в околиці, що ласим оком кидали на її віно. „Знаси, тату, я волю Цезара, як їх!“ говорила вона звичайно папови Бюльоз. Вже-ж я знав, що вона жартує собі, але мене і се тішило.

Так ото, жили ми дуже добре в Бурдіно, і були би жили так довго, як коркові дуби, якби Бюльозови не припиділо ся, що сго болить горло, і якби лікарі не вислали були сго до Котере. Спершу був я дуже радий, що остав ся сам з панною Павлею... Вона не хотіла їхати з батьком до Котере, три тижні господарювали ми самі на замку. Її було тоді двайцять один рік, а мені двайцять; я був би й її пальчика не доторкнув ся без дозволу. Але так весь час, в місяці серпню, мати молоду дівчину коло себе — се мене упоювало, пане. Я здурнів і не знав, що і як говорити. Я був би щасливий і мав охоту плакати. Вона страх тішила ся, як мене побачила в такому настрою. Нераз, коли ми на ловах були, в такій буді, як ось та, екпляла ся вона так, що волосся тикала мені під сам ніс, а на карку мала такий делікатний пушок, як у диких голубів... і все те робила вона тільки на те, аби бачити, як я блідну і тремчу.

Минув час курації і пан Бюльоз вернув до дому з двома дамами, з якими там познайомився — одна стара, що також на горло лічила ся, і її донька, вже вдова, — з сорок літ було їй. Пан Бюльоз, що в своїм замку не видав ніколи ніяких гостей, задурив ся в тій вдові, коли вона сиділа коло него при *table d'hôte*. І не була вона така богата, казали; і гарна не була, — груба така з червоним лицем. Неприємна, не подобала ся мені. В замку Бурдіно все було для неї, не так як треба, бо вона, каже, з Ош, з міста. Служба не порядна, в хаті не чисто, панна не добре одягнена, і не внадає, щоби зі мною ходила — Бог знає, чого ще не видумувала. Що й казати, панна Павля не була з того рада. Вона майже не говорила з ними, хіба при їдї. „Коли вони обі не заберуть ся, Цезаре — казала мені — то я сама заберу ся з Бурдіно...“ Через місяць вони відїхали. Але пан Бюльоз відвідував їх і в Ош. Зійшло на таке: ти до мене в гості, я до тебе в гості, так тягло ся шість місяців, а потім пан Бюльоз заявив донці, що женить ся з сєю грубою вдовою. Панна не сказала на те нічого. На другий день пішли ми на дикі голуби. Було се в лютім, день такий хмарний, як нинішній, памятаю так добре, якби се тільки вчера діяло ся.

— Слухай, Цезаре, — сказала вона — я заберу ся з Бурдіно, коли та жінка стане тут панею. Заберу ся, разом з тобою!

— Зі мною, панно? А то куди?

— Куди хочеш. Я вже повнолітна. Мاستок мамі то мій, я вольна. Заберім ся звідси. З краю не вийдемо, але осядемо як найдалше від Бурдіно, деє там, коло Піренеїв. Там також є ялиці і дикі голуби. Куплю собі хату в лісі. Будемо разом жити, так як тут, знаєш, коли мого батька тут не було.

— Ох, панночко!

— Чому-ж ти так впрячив очі на мене?

А потім сильно почервоніла і каже: — Розуміє ся, ми поберемо ся. Адже я тебе далеко більше люблю, ніж ти, що я мала за них виходити за муж.

Що-ж ви на то, пане, адже я був молодий, а панна Павля така гарна. Я стратив розум. „Добре, кажу, завтра

заберемо ся обоє...“ Вона мене стала цілувати і я її цілував. Дикі голуби могли собі тоді безпечно хоч якими стадами перелітати понад сіткою... Мені було не до ловів. Я був у раю. Аж вечером вернули ми у замок. Пан Бюльбоз, відколи залюбив ся, не дбав ні про доньку, ні про мене. Закн ми розійшли ся, нанна Павли наказувала мені, щоб я рано-вранці очікував її у прогалні Коделбон, а звідти мали ми йти пішки до найближньої стації залізничі. Двайцять кілометрів, — то була для нас дрібничка.

Пішов я до своєї комнати і поклав ся в ліжку, не вечерявши. Снав довго і не спило ся мені нічого. Збудив ся, вже була перша година рано... „Ану, забирай свої манатки, — сказав я собі — скоро сьвіт мусиш йти в дорогу...“ І саме в ту хвилю, пане, коли я собі таке сказав, мені якби хто серце розбив на двоє. Чую, що я повинен забрати ся сеї нечи з замку, але сам, — не побачити вже мені ніколи ні Бурдіно, ні панни Павлі! Як мені се могло прийти на думку, коли я спав, того я не знаю вам сказати. Але тепер розумів я добре, що годі зробитн так, як ми вечером умовили ся. Не тому, щобн панні не ставало відваги, щоб вона слова не додержала... Вона була би так зробила, як казала. Але саме так і не повинно було бути. Панна не повинна буда виходити замуж за Цезара, що не знав добре й читати, що не мав гроша при душі і був з роду селянин. Ні, так не повинно бути. Але я знав, що нехай мені тільки нанна скаже, то зараз її послухаю — і тому мусів сам утікати, чим скорше, не промовивши і слова до неї.

При сьвічці звязав я свої манатки в клунок. Не було того добра багато, не треба вам і казати, бо я звичайно носив зелену ліберню, що мені панна казала зробитн, — а її не міг же я з собою забирати з замку. Я плакав гіркими слезами і слези каналн на мої дахи та мочили їх як дощ. Зірвавшись, оглянув я ще добре комнату, що її тепер покидав. Була маленька, під самим дахом, в літі було тут дуже горячо, а в зимі добував ся сюди часом дощ, бо дахівки не приставали добре до себе. Але тут зазнав я щастя. Зійшов я по сходах, з черевиками в руках, аж на поверх, де снала панна. Притулив уха до дверей. І від-

диху її не було чути, так легко віддихала вона: як маленька пташинка яка. Я поцілував двері. Поцілував сукню, що лежала на кріслі перед сими дверми, бо рано мали її чистити. Край спідниці був заболочений від нашого проходу в лісі. Я здрапав, кілька міг, сеї землі наших стелів, і багато ще здрапав, що причинило ся до її маленьких черевчиків. Сю грудку землі завинув я в хустину і сховав. Я її й тепер ще маю, пане... Потім вийшов я на подвірє. Цси знали мене і не гавкали... Вийшов я з Бурдіно і побіг просто, скоро, скоренько, в цілком протинний бік від Коделсону. О десятій годині перед полуднем опинив ся я в одній місцевості, де не було ані ялиць, ані дубів — і тут сказали мені, що я зайшов до департаменту Міронд...

Ні, пане, вже ми нині не побачимо диких голубів; бачите, вітер обернув ся на північ...

Останні слова вимовив Цезар голосом чоловіка, що хоче звернути розмову на що иньше, на теперішнє, побалакавши хвилю про минувшину. Але я вдав, що не добре чув єго.

— А потім? — спитав я — що потім з вами стало ся?

— Потім, кажете? Се вже не цікаве. Я заробляв на хліб наймитом по дворах. А далі пішов до артилерії. Вело ся мені не дуже добре. Як то кажуть, туга брала мене за домом. Одного дня — а се було на нівночі — завели мене камрати в шинок. Давай з мене як насміювати ся, що я такий смутний. Не минула хвиля одна друга, і я був ниний. По нязому я був щасливий. Тоді бачив я своє село, Крієр, Бурдіно. Полював на дикі голуби, дихав запахом білявого волося панни Павлі. І тоді було мені добре. Але коли похміле минуло ся, я знов почував себе самотнім і чужинцем між людьми. Тоді я почав наново пити. Тай так то було.

Цезар замовк. Дивив ся на небо, що роз'яснювало ся над нашими головами; від північного вітру розбивали ся помалу хмари і відкривали синє холодне небо, змште начисто дощем.

— І вернув ся я сюди, — сказав він ще, — довідавшись, що вона вийшла замуж і вже тут не живе. З того часу я вже ніколи не бачив її. Тай здасть ся мені, що мені вже було би байдуже...

Хвилюнка мовчання довкола. Потім розляг ся здалека свист.

— Се ваш фірман, пане, приїхав забрати вас на залізницю, — сказав Цезар. — Можемо йти. При північнім вітрі сьогодні і так нічого не зловимо.

Він зложив долоню в трубку, приложив до губи і відповів у ту сторону, звідки свист прийшов:

— Ааа-у-у!

Переклав *О. М.*

